

LUNDS
UNIVERSITET

Jag hade inget val

En jämförelse mellan Robert Nozicks rättighetsbaserade och Serena Olsarettis
alternativfokuserade definition av begreppet frivillighet

Linnea Gard

Mänskliga rättighetsstudier

Vårterminen 2012

Handledare: Linde Lindkvist Gustafsson

Abstract

The concept of voluntariness is based on several assumptions that cannot be taken for granted, as they are deeply contested among philosophers. This thesis will focus on the relationship between the available options and the voluntariness of the action chosen by the agent. This will be carried out by understanding the concept of voluntariness in two competing ways: Robert Nozick's rights-based definition and Serena Olsaretti's alternative-focused definition created in response to Nozick. These definitions will be understood in the light of several other complex concepts, namely freedom, responsibility, threats and force. With the help of examples previously used by Nozick and Olsaretti, but also through an example created by the author of this thesis, this comparative study of two different concepts of voluntariness will shed some light into the difficult task of defining an abstract concept such as voluntariness.

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar	3
1.2 Teoretiska utgångspunkter	4
1.3 Metodologiska val samt material	6
1.3.1 Två filosofers definitioner av frivillighet	6
1.3.2 Material	7
1.3.3 Utvärderaren	7
1.3.4 Exemplifiering	8
1.4 Begrepp och språkbruk	10
1.5 Robert Nozick i ett bredare sammanhang	11
1.6 Kopplingen mellan Robert Nozick och Serena Olsaretti	12
2. Vad är frivillighet?	13
2.1 Nozick	13
2.1.1 Nozicks definition av frihet och frivillighet	15
2.2. Olsaretti	16
2.3 Sammanfattning	18
3. Agentens valmöjligheter	19
3.1 Nozick	19
3.2 Olsaretti	19
3.2.1 Objektiva eller subjektiva kriterier	20
3.2.2. Acceptabla eller oacceptabla alternativ	21
3.3 Exemplet att ingå äktenskap	22
3.4 Sammanfattning	24
4. Hot och tvång i relation till en handlings frivillighet	25
4.1 Hot och tvång	25
4.2 Nozick	26
4.3 Olsaretti	26
4.4 Exemplet pengarna eller livet	27
4.5 Sammanfattning	27
5. Mitt exempel: val av sittplats på en könssegregerad buss	28
5.1 Beskrivning av mitt exempel	29
5.1.1 Den rättighetsbaserade definitionen	30
5.1.1.1 Undersökning av variabler	30
5.1.1.2 Sammanfattning	32
5.1.2 Den alternativfokuserade definitionen	33
5.1.2.1 Undersökning av variabler	33
5.1.2.2 Sammanfattning	34
5.2 Reflektion	35
6. Slutdiskussion	36
7. Referenser	39
7.1 Böcker	39
7.2 Vetenskapliga artiklar	39
7.3 Internetkällor	39
7.4 Övriga källor	40

1. Inledning

Vi har alla en föreställning om vad ett önskvärt liv innefattar. Det är upp till var och en att forma sin föreställning utan att andra individer dominerar vårt val eller hindrar oss från att sträva efter det önskvärda livet. För att kunna sträva efter det önskvärda livet behöver vi människor erkännas som aktörer, en status som innebär att vi ges förmågan att forma våra egna liv genom att göra ett fritt val mellan olika handlingsalternativ. Människans status som en aktör är ett sätt att förklara varför vi har vissa mänskliga rättigheter, nämligen för att skydda vår status som aktörer och därmed även skydda vår möjlighet att sträva efter vad var och en anser vara ett önskvärt liv. Om vi använder människans status som aktör för att rättfärdiga förekomsten av mänskliga rättigheter, innebär en genomtänkt distinktion mellan frivilliga och ofrivilliga handlingar att vi kan förstå i vilka situationer individen kan sträva efter sin föreställning om det önskvärda livet, och i vilka situationer det inte är möjligt.

1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar

Utgångspunkten är att frivillighet kan definieras på mycket olika sätt, vilket kräver att vi förstår vad vi menar när vi använder begreppet så att vi kan använda begreppet medvetet och konsekvent. Uppsatsens primära syfte är att klargöra förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet. Det sekundära syftet är att göra läsaren medveten om sin begreppsanvändning genom att uppmuntra till reflektion över att vad vi påstår och vad vi menar när vi använder ett begrepp inte nödvändigtvis stämmer överens med varandra, om vi inte har en genomtänkt uppfattning om hur vi använder begreppet. Till stöd har jag formulerat följande frågeställning, som kommer att vara en röd tråd i uppsatsen och kommer successivt att besvaras för att i det avslutande kapitlet reflekteras över. Frågeställningen lyder som följande:

Hur kan förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet se ut?

Att diskutera frivillighet är som att öppna Pandoras ask. Begreppet frivillighet kan inte förstås isolerat. Frivillighet blir begripligt först när vi sätter det i förhållande till andra abstrakta begrepp, lämpligtvis frihet, ansvar, hot och tvång. Dessa fyra begrepp påverkar vår föreställning om vad frivillighet är eller inte är, vilket gör det möjligt att sätta in frivillighet i sammanhang, exempelvis om agenten utsätts för våld. Det finns olika föreställningar om hur vi definierar frihet, ansvar, hot och tvång, men de kommer att behandlas i förenklade former eftersom deras komplexitet riskerar överskugga uppsatsens syfte att utreda begreppet frivillighet.

Frivillighet kan relateras till många andra företeelser som påverkar handlingssituationen och frivillighetsbedömningen, exempelvis intentioner, beslutsfattning och preferenser. De skulle kunnat få större utrymme i uppsatsen, men kommer att behandlas i ytterst liten mån, för att behålla uppsatsens djup istället för bredd. Människans status som aktör kan anses vara underförstått i uppsatsen genom att vi förutsätter att individer har fri vilja som ger oss möjligheten att göra fria val mellan olika handlingsalternativ. Aktörskapet som sådant kommer inte att behandlas annat än Nozicks föreställning om individens möjlighet att sträva efter att leva sitt liv enligt sina egna önskemål.

1.2 Teoretiska utgångspunkter

Min uppsats baseras inte på en överordnad teori. Däremot vill jag klargöra viktiga teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för denna uppsats. Jag har försökt medvetandegöra valet av analytiska glasögon istället för att lämna valet till slumpen (de glasögon jag råkat ha på mig).¹ Jag kommer för detta ändamål att precisera vilka teoretiska utgångspunkter som jag har ansett vara lämpliga för att besvara min frågeställning. Mina analytiska glasögon har formats av de teoretiska utgångspunkter som de filosofer som undersökts verkar har använt sig utav.

Jag vill också formulera dessa teoretiska utgångspunkter för att tydliggöra avsaknaden av självklarheter inom filosofin, eftersom när vi definierar begreppet frivillighet måste vi först göra antaganden som vår definition vilar på. De teoretiska utgångspunkter som kommer tas upp är filosofiska grundantaganden, och de hade kunnat se annorlunda ut.

Det första grundantagandet är att begrepp är socialt överenskomna mellan oss människor. Vad begrepp är kan förstås på olika sätt, beroende på hur vi förstår förhållandet mellan verkligheten och våra abstrakta föreställningar om verkligheten. I den här uppsatsen förstås begrepp som socialt skapade genom överenskommelser mellan människor, vad som kallas för konventionalism.² Vi kommer överens om hur ett begrepp förhåller sig till andra ting genom att skapa en slags måttstock mot vilken vi kan avgöra i vilken grad ett ting eller situation passar in på begreppet. Det kan sägas finnas en gränspunkt³ på måttstocken för begreppet frivillighet, vid vilken skillnaden mellan en

1 Beckman, Ludvig, 'Grundbok i idéanalys – Det kritiska studiet av politiska texter och idéer', Santérus Förlag: Tallinn, 2005, s. 22

2 Se Stanford Encyclopedia of Philosophy: *Convention* <<http://plato.stanford.edu/entries/convention/>>, senast besökt 2012-05-23

3 Egentligen är det fel att kalla det för en *gränspunkt*, eftersom handlingen inte kan vara varken eller, utan alltid är antingen frivillig eller ofrivillig. Ordet *gränspunkt* används för att tydliggöra att gränsen finns, och om omständigheterna kring handlingen förändras kan handlingen tippa över från frivillig till ofrivillig. *Gräns* känns som ett otillräckligt uttryck, det framgår inte lika tydligt att vi faktiskt kan identifiera var gränsen mellan frivillighet

frivillig handling och ofrivillig handling är som minst.

Det andra grundantagandet är att begreppet frivillighet är tudelat, det vill säga att en handling är antingen helt frivillig eller helt ofrivillig.⁴ Det finns varken ett mellanläge eller en gradvis frivillighet, eftersom de ömsesidigt utesluter varandra. En handling som inte är ofrivillig är frivillig och vice versa. Detta grundantagande möjliggör en distinktion mellan frivillighet och ofrivillighet som innebär att genom att definiera en frivillig handling kan vi utläsa vad en ofrivillig handling (inte) är.

Frivillighet och ofrivillighet är varandras motsatser och definierar varandra, genom att en handling som inte är ofrivillig är frivillig och tvärtom. Detta grundantagande innebär att frivillighet och ofrivillighet ömsesidigt utesluter varandra, och innebär att vi kan göra en distinktion mellan frivillighet och ofrivillighet och att det räcker att definiera det ena för det går att utläsa det andra. att det andra även ska bli förståeligt.

Det tredje filosofiska grundantagandet är att människor har en fri vilja, det vill säga att den handlande agenten skulle kunnat handla annorlunda. Motsatsen vore att förutsätta att alla handlingar är förutbestämda eller att samhället styr människors handlande.⁵ En deterministisk syn på fri vilja skulle medföra att agenter inte kan handla frivilligt, vilket skulle medföra att vi inte kan göra en distinktion mellan frivilliga och ofrivilliga handlingar. Detta grundantagande stämmer överens med föreställningen om människans status som aktör, det vill säga att människan har förmågan att göra fria val i sin strävan efter det önskvärda livet.

Det fjärde grundantagandet är att påståenden om att en handling gjorts frivilligt är uttryck för vårt rättsmedvetande, som i sin tur grundar sig på att agenten bör hållas ansvarig för sina handlingar. Detta grundantagande bygger på det tredje, eftersom vi behöver förutsätta att vi har fri vilja för att agenten ska kunna hållas ansvarig för sina handlingar.⁶ Är handlingen frivillig ska agenten stå för handlingens positiva och negativa konsekvenser, såväl moralisk klander som rättsliga påföljder. Vi

och ofrivillighet går.

⁴ Dikotomier som denna förenklar verkligheten för att skapa renodlade begrepp som kan undersökas i teoretiska sammanhang. I verkligheten kan sägas bara innehålla gråzoner av frivillighet och ofrivillighet, och att renodlade former inte är möjliga, med tanke på att omständigheterna i verkligheten är många, kan förekomma i olika grad och kan vara undermedvetna, och de kan påverka frivilligheten åt båda håll. Dikotomin frivillighet och ofrivillighet innebär en gränsdragning som är teoretiskt möjlig, men som sällan är lika självklar i verkligheten.

⁵ Andra individers handlande och de normer som formar samhället påverkar agentens handlande genom att påverka agentens valmöjligheter, men det innebär inte att den fria viljan undermineras.

⁶ Searle, John R., 'Freedom and Neurobiology: reflections on free will, language, and political power', Columbia University Press: USA, 2006, s. 11

behöver motivera varför en handling bör anses ofrivillig eftersom det medför ansvarsfrihet, eftersom det avviker från vår uppfattning att agenten bör hållas ansvarig för sina handlingar. Konsekvensen av detta grundantagande är att huruvida agenten bör hållas ansvarig för sina handlingar sammanfaller med distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet, vilket innebär att distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet har en djupare betydelse än ett känslomässigt uttryck om agentens frihet och valmöjligheter (eller brist därav).

1.3 Metodologiska val samt material

1.3.1 Två filosofers definitioner av frivillighet

En avgränsning som har haft stor betydelse metodologiskt samt för vilket material jag använt är antalet och valet mellan vilka definitioner av frivillighet min uppsats skulle utforska. Det finns en myriad av olika filosofer som diskuterat begreppet frivillighet i förhållande till olika begrepp. Att diskutera olika filosofer som satt frivillighet i förhållande till olika begrepp kan vara intressant men det begränsar möjligheten att göra jämförelser mellan deras förståelse av begreppet frivillighet. Uppsatsen skulle bli ämnesmässigt bredare eftersom fler begrepp skulle behöva förstås i förhållande till varandra. Jag vill förstå definitionerna på ett djupare plan så att definitionen undersöks i sitt sammanhang och för att definitionens ursprung kan ha ett stort förklaringsvärde. Jag har valt två filosofers respektive definition av frivillighet.

Den första filosofen är Robert Nozick som baserar sin definition på *individens*⁷ *rättigheter* och den andra är Serena Olsaretti som med sin definition fokuserar på *individens alternativ*. Varför jag valde just Serena Olsaretti och Robert Nozick beror på att Olsaretti utvecklade sin definition av frivillighet utifrån sina invändningar mot Nozicks definition, vilket gjort det möjligt att jämföra deras synsätt eftersom hon visat hur hon förhåller sig till Nozick. Uppsatsen kommer att jämföra deras definitioner genom att undersöka förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet. Frihet, ansvar, hot och tvång kommer att användas som verktyg för begrepps-förståelse, för att förstå hur Nozick respektive Olsarettis sätt att definiera frivillighet påverkas av dessa begrepp.

7 Förutom agentens rättigheter har även andra individers rättigheter relevans, vilket kommer att förklaras i kapitel 2.1.

1.3.2 Material

Avgränsningen av antalet definitioner som undersöks i denna uppsats innebär även en avgränsning av material. Jag har försökt undvika att blanda in fler röster, eftersom syftet inte är att visa på *hur* frivillighet bör eller kan definieras, utan jag vill fokusera på hur Nozick och Olsarettis definitioner av frivillighet är utformade och vad det får för konsekvenser.

Robert Nozicks bok *Anarchy, state and utopia* utkom 1974 och har haft en mycket stor genomslagskraft inom den politiska filosofin. Nozick är främst känd för sin syn på samhällets organisering och statens legitima funktioner. För att förstå hans syn på frivillighet behöver vi förstå hur den passar in i hans bredare samhällsfilosofi, det vill säga förhållandet mellan staten, individen och rättigheter. Nozicks har bemötts av såväl beröm som kritik och än idag känner politiska filosofer ett behov att förhålla sig till hans verk, varav Serena Olsaretti är en av hans kritiker. I sin vetenskapliga artikel *Freedom, Force and Choice: Against the Rights-Based Definition of Voluntariness* som publicerades 1998 gör Olsaretti invändningar mot hans rättighetsbaserade definition av frivillighet innan hon lanserar sin egen definition som fokuserar på agentens alternativ. Hennes definition har senare utvecklats av en annan filosof, Ben Colburn, vilket Olsaretti bemött genom att utveckla sina resonemang. Deras dialog förekommer i *The Journal of Political Philosophy*.

1.3.3 Utvärderaren

Min närvaro i uppsatsen kommer att baseras på Ludvig Beckmans föreställning av idékritikern som en utvärderare. Utvärderaren pekar ut konsekvenserna av olika politiska och moraliska ståndpunkter, jämfört med en ”tyckare” som enbart är ute efter att torgföra sin egen uppfattning om hur samhället bör organiseras och styras.⁸

Jag har försökt skapa en förståelse för hur Nozick respektive Olsaretti förstår frivillighet, genom att utgå ifrån de filosofiska grundantaganden som nämndes i kapitel 1.2. Med hjälp av begreppen frihet, ansvar, hot och tvång har jag försökt skapa förståelse för hur deras respektive definitioner av frivillighet förhåller sig till andra abstrakta begrepp. Denna djupare förståelse för deras definitioner har gjort det möjligt att jämföra deras definitioner i ett exempel som jag har konstruerat, för att se hur agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet förhåller sig till varandra. Detta tillvägagångssätt har gjort det möjligt för mig att utvärdera deras definitioner och gjort det möjligt

8 Beckman, s. 76

att hitta brister och möjligheter i att definiera frivillighet genom rättigheter eller alternativ.

Jag har tillämpat generositetsprincipen, vilken innebär att försöka ge en så rimlig och tilltalande bild som möjligt av den position som kritiseras.⁹ Jag har försökt se båda definitioner som rimliga och försökt kompensera den obalans som uppkommit av att Olsarettis kritik mot Nozick kom 24 år efter hans verk publicerades. Jag har försökt bemöta Olsarettis kritik utifrån hur han rimligtvis skulle resonerat. Det är först i kapitel 5 och 6 som deras definitioner blir föremål för min kritik.

1.3.4 Exemplifiering

Filosofiska resonemang tenderar att vara på en abstrakt nivå som gör det svårt att förstå dess förankring till och relevans för verkliga situationer. För att öka förståelsen för resonemanget används lämpligtvis exempel. Exempel kan användas för olika ändamål, och kan ha mer än ett ändamål samtidigt. Ett ändamål är att på ett pedagogiskt vis underlätta för läsaren att förstå det resonemang filosofen vill förmedla. Exemplet åskådliggör hur resonemanget kan ha relevans i en viss situation. Exempel kan ha för ändamål att visa att det filosofen försöker visa faktiskt föreligger eller kan föreligga, vilket innebär att exemplet ger existensbelägg för resonemanget som framförs. Ett tredje ändamål är att använda motexempel mot ett (eller flera) filosofiska resonemang. Användningen av motexempel innebär att författaren använder en annan filosofis exempel och visar på tillkortakommanden genom att göra förändringar i det ursprungliga exemplet som ställer nya frågor den ursprungliga filosofen inte ställt genom sitt exempel. Det ursprungliga exemplet var utvalt eller konstruerat för att bekräfta ett visst resonemang, och genom motexemplet ställs den ursprungliga filosofen inför ett val mellan att förklara varför motexemplet inte är relevant eller justera sin tes för att överensstämja med motexemplet.¹⁰ Genom motexempel kan författaren visa på brister hos andra filosofer, vilket stärker den författande filosofens tes.

Enligt Sven Ove Hansson finns det fyra källor, från vilka vi hämtar eller skapar exempel. Den första källan är litterära exempel, vilket innefattar exempel ur litteratur eller filmkonst som kan handla om allt från vardagshändelser till science fiction som gränsar till det logiskt möjliga. Den andra källan är verkliga exempel, vilket är exemplet som har hänt i verkligheten. En svaghet i denna källan är att fakta relaterat till det som verkligen hänt kan ifrågasättas, liksom författarens tolkning av den verkliga situationen, även om invändningarna inte har någon större relevans för det författaren ville

9 Beckman, s.78

10 Hansson, Sven Ove, 'Verktygslära för filosofer', Thales: Riga, 2009, s. 72-73

framföra genom exemplet. Den tredje källan är egna hypotetiska exempel, som författaren särskilt har konstruerat för ändamålet. Fördelen med egenkonstruerade exempel är att författaren kan ge exemplet en mer tydlig och pedagogisk utformning än vad som är möjligt med de andra källorna. Liket litterära exempel kan egna hypotetiska exempel handla om allt från vardagshändelser till science fiction. Författaren har dessutom full kontroll över exemplet och kan utelämna utelämna livets komplexitet för att istället fokusera på det som författaren anser vara centrala aspekter. Det är viktigt att det som utelämnas skulle kunna fyllas i på ett sätt som ger författarens slutsatser full bärkraft. Den fjärde källan är exempel ur den filosofiska litteraturen, det vill säga exempel som andra filosofer använt. Denna källa har alltid sitt ursprung i en av de tre andra källorna.¹¹

Jag kommer att använda exempel som Nozick respektive Olsaretti redan använt för att visa hur de har använt sig utav exempel. Exempel har använts som del av deras argumentation, och har samtidigt hjälpt läsaren att förstå hur filosofen har resonerat. Genom exempel har Nozick och Olsaretti kunnat förankra sina abstrakta, filosofiska resonemang till konkreta situationer där frivillighet kan förekomma, och kunnat visa hur deras synsätt påverkar utfallet i dessa situationer. Deras användning av exempel har underlättat för mig att förstå hur de gör distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet, och det underlättar även för läsaren av denna uppsats. Exemplet som beskrivs i kapitel 3.3 är speciellt, eftersom det utformades av Nozick och som Olsaretti använde som del av sin invändning mot Nozick. Det är ett exempel på hur exempel kan användas mot den ursprungliga författaren.

Nozick och Olsarettis exempel är förhållandevis enkelspåriga genom att låta variabler vara konstanta istället för rörliga. Av denna anledning, och för att balansera Olsarettis invändningar mot Nozick, har jag konstruerat ett eget hypotetiskt exempel i kapitel 5. Detta ger mig möjlighet att göra en utvärdering utan att det blir på varken Nozick eller Olsarettis villkor. Om jag hade valt ett exempel den ena eller andra använt sig utav, hade jag inte haft den kontroll över exemplet som är möjligt genom ett eget exempel. Mitt exempel har en jämförande, istället för en konstaterande karaktär. Exemplet ger mig möjligheten att tydliggöra skillnader mellan deras definitioner av frivillighet. Jag har konstruerat tre rörliga variabler för att visa hur komplex frågan om distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet är, vilket medför att valet av definition är av avgörande betydelse. Exemplifiering är del av min utvärdering av Nozick och Olsarettis definitioner av frivillighet, och har hjälpt besvara min frågeställning.

11 Hansson, s. 76

Genom att använda mig utav exempel hamnar jag i samma situation som Nozick och Olsaretti är i när de använder exempel som del av sin argumentation, nämligen att försöka övertyga läsaren om att jag har rätt. Jag har haft möjligheten att forma exemplet till önskad skepnad, så att exemplet bekräftar min tes. Trots detta anser jag att metoden är lämplig för att visa på skillnader mellan olika definitioner, och som ett oundvikligt verktyg för att visa hur bedömningen av en handlings frivillighet påverkas av olika definitioner. Även om jag kunnat konstruera exemplet efter eget tycke, kan mitt exempel bli föremål för kritik, vilket väger upp för den möjlighet att forma exemplet efter eget tycke som finns vid egna hypotetiska exempel. Exemplifiering som metod är ett bra verktyg för att utveckla teorier eftersom det sätter begreppet på sin spets när vi testar oss fram med hjälp av olika exempel som ställer nya frågor.

Mitt exempel handlar om möjligheten för en kvinna att välja var i bussen hon vill sitta på en könssegregerad buss. Jag valde exemplet för att det är möjligt att uttömmande identifiera vilka valmöjligheter som finns, och för att frågan om frivillighet har uppmärksammats i denna situation. Exemplet är verklighetsbaserat men grovt förenklat för att uppfylla exemplifieringens syfte, vilket inte är att beskriva verkligheten utan att visa på hur olika sätt att förstå begreppet frivillighet leder till olika utfall i frågan om handlingens frivillighet.

1.4 Begrepp och språkbruk

Begrepp

Ett av de grundläggande uttrycken i min uppsats är ”begrepp”. Som ett av av mina teoretiska utgångspunkter som framfördes i kapitel 1.2 kommer begrepp att förstås utifrån konventionalism, vilket innebär att vi människor gör överenskommelser om var gränsen går för ett begrepp i förhållande till andra ting genom att skapa en slags måttstock för hur vi avgör till vilken grad en situation eller ett ting passar in på det valda begreppet. Motsatsen är en naturligt bestämd eller förankrad förståelse, såsom Platons idévärld och sinnesvärld eller Aristoteles om tingens essenser.

Definitioner och synsätt

Ordet definition kommer att förstås som en precisering genom skapandet av distinktioner mellan olika egenskaper hos ett ting. Definitioner preciserar genom att skapa distinktioner, vilket drar gränser mellan olika ting utifrån vilka egenskaper tingen anses ha. Ordet synsätt kommer att användas emellanåt i uppsatsen som en vidare uppfattning kring definitionen, mer av en helhetsbild än vad definitionen är uttryck för.

Agenten eller individen

För att underlätta förståelsen för resonemang som utförs i uppsatsen kommer agent och individ att användas för att skilja mellan den handlande personen (agenten, i exempel och definitioner betecknad A) och en person i allmänhet (individen).

Frivillighet och ofrivillighet

Min uppsats utgår ifrån Nozick och Olsarettis definitioner av frivillighet, och utan att de själva klargör det har de utgått från en tudelning av begreppet frivillighet, såsom det beskrevs i kapitel 1.2.

1.5 Robert Nozick i ett bredare sammanhang

Robert Nozicks bok *Anarchy, state and utopia* utkom 1974 och har som sagt haft stor genomslagskraft inom den politiska filosofin. För att förstå hans utpräglade hållning kommer här en kort redogörelse för hur Nozick förhåller sig till andra viktiga politiska filosofer, nämligen John Locke, John Rawls och Immanuel Kant, för att skapa en förståelse för i vilket sammanhang Nozick borde förstås.

Nozick är starkt influerad av *John Locke*. Det naturtillstånd Nozick föreställer sig är hämtat från Locke. Locke föreställer sig ett naturtillstånd där varje människa genom naturrätten har rätt till sin egen person och egendom. Människan har även rätt att försvara sig själv och sin egendomen från orättvisa kränkningar. För att bättre skapa skydd för sina rättigheter går människor samman i politiska samfund och delegerar del av sin makt till staten, som styr utifrån folkets samtycke. Statens uppgifter är att värna om individernas frihet och rättigheter genom att folkets samtycke kommer till uttryck genom representanter. Individerna anses ha gett sitt samtycke om representanterna når ett majoritetsbeslut, men om beslutet inte har majoritetens stöd innebär det en kränkning av individernas rättigheter vilket berättigar avsättande av statsmaktens ledare.

Nozick går steget längre när han menar att rätten till liv, frihet och egendom är lika för alla och inte får kränkas av någon annan individ eller sammanslutning. Majoritetsbeslut kräver inte varje individs samtycke, vilket Nozick menar är kränker vissa individers rättigheter till förmån för kollektivet. De enda tillåtna beslut är de som uppnås genom att samtliga individer ger sitt samtycke frivilligt. De enda funktioner staten kan tillerkännas bortsett från genom enhälliga beslut, är att skydda individers rättigheter och vara oberoende rättsskipningsinstans. Allt utöver detta kränker individers rättigheter, och innebär i så fall att naturtillståndet skapar bättre skydd för rättigheter än

vad statsmakten gör.

Nozick använder Lockes förvärvsteori, och menar att äganderätt skapas då individen blandar sitt arbete med oägd materia, individen är då att betraktas som ägare till det skapade. Äganderätten ger individen ett rättmätigt innehav av dessa tillgångar. Individer kan genom frivilliga överföringar ge tillgångar till andra, men får inte tvingas.

Den socialliberala filosofen *John Rawls* utkom 1971 med boken "A Theory of Justice" där han med hjälp av "okunnighetens slöja" rättfärdigar en statlig omfördelning av individers tillgångar för att uppnå ett jämlikt tillika rättvist samhälle. Nozicks bok är ett libertarianskt svar på Rawls teori om rättvis fördelning, där Nozick menar att individer inte kan göra anspråk på något de inte har rätt till. För att kunna fördela tillgångar måste man ha rätt till det som fördelas, vilket innebär att staten kränker individers rättigheter om de tvångsmässigt gör en omfördelning över individens rättmätiga förvärv av egendom. Omfördelningar är rättvisa enligt Nozick enbart om de grundar sig på frivilliga överföringar.

Nozicks kritik riktar sig även mot den kollektiva synen på tillgångar som den statliga omfördelningen innebär, vilket visas i den starka polemiken mellan Rawls och Nozick. Nozick ansluter sig till *Immanuel Kants* princip om individen som okränkbar. Det innebär att individen får inte utnyttjas av andra som medel för andras syften utan individer ska ses som människor som genom sina rättigheter får leva sina liv och förverkliga sin strävan om det önskvärda livet i den mån de kan genom frivilligt samarbete med andra människor. Denna syn på individen utgår från att det finns ingen större kollektiv entitet än individen, och att individer lever sina liv utifrån sina egna mål, inte andras.

1.6 Kopplingen mellan Robert Nozick och Serena Olsaretti

Nozicks definition av frivillighet är del av hans samhällsfilosofi, men Olsaretti har inte gjort en liknande koppling mellan sin definition av frivillighet som del av samhällets organisering. För att förstå Olsaretti är det viktigare att vi vet vem Nozick är, eftersom hon dedikerat större delen av sin argumentation för sin definition av frivillighet åt att motbevisa Nozick. Med andra ord är det del av att förstå Olsaretti att vi har en förståelse för Nozick. Hennes definition av frivillighet är mer utförlig än Nozicks och vi kommer att förstå henne bättre successivt genom uppsatsen.

2. Vad är frivillighet?

Begreppet frivillighet kan grunda sig i olika filosofiska grundantaganden vilket innebär att frivillighet kan ges olika innebörd beroende på vad vi vill att det ska betyda. Genom att definiera begreppet gör vi ett val av vilken innebörd vi tänker använda oss utav. De filosofiska grundantaganden som kan anses ligga till grund för Nozick och Olsarettis definitioner har preciserats i kapitel 1.2. Ett av grundantaganden handlar om vad det innebär att påstå att en handling är frivillig eller ofrivillig, nämligen att det är ett uttryck för att vi anser att agenten bör hållas ansvarig för handlingen om handlingen var frivillig. I detta kapitel kommer vi att utreda Nozick respektive Olsarettis definitioner av frivillighet, vilket samtidigt drar gränsen för vilka handlingar som medför ansvar eller inte för agenten. Förutom ansvar kommer även förhållandet till frihet att diskuteras.

2.1 Nozick

Nozicks utpräglade teori om samhällets organisering baseras på en balans för att uppnå maximalt skydd för rättigheter med minimal begränsning av individens frihet.

I Nozicks naturtillstånd har individer naturliga rättigheter till liv, frihet och egendom. Dessa rättigheter är okränkbara.¹² Om en rättighet kränks har individen rätt till vedergällning genom självförsvar och straff eller utmätning av kompensation. Denna reaktiva handling ska stå i proportion till den kränkning som utfördes. I sin beskrivning av naturtillståndet kommer Nozick fram till att det uppstår problem när en individs rättigheter kränks eftersom parterna gör sig domare i egen sak: individer utmäter straff och kompensation efter eget tycke, inte utifrån proportion. I denna situation kommer människors naturliga benägenhet att sätta sina egna intressen före andras att leda till en oändlig straffcirkel mellan parterna eftersom de kommer att anse att den andra parten övergått sin rätt genom en oproportionerlig vedergällning. Det finns ingen större entitet än individen som kan hantera uppgörelsen och sätta stopp för straffcirkeln. Parterna kan heller inte lita på att den andra är uppriktig när den lovar att bryta straffcirkeln. I bästa fall är det en otillräcklig försäkring att denne inte kommer att försöka igen vid ett senare tillfälle. Här finner Nozick en logisk grund för statens existens, nämligen för att skapa ett bättre skydd för individens rättigheter än vad naturtillståndet kan ge.¹³

12 Nozick, Robert, 'Anarchy, state and utopia', Blackwell Publishing: Malaysia, 1974, s. 10

13 Nozick, s. 10-11

Nozick tillerkänner staten två funktioner: att skydda individers rättigheter från kränkning genom att skydda individer mot våld, stöld och bedrägeri samt att vara en oberoende instans för rättskipning vid kränkning av en individs rättigheter. Staten är legitim så länge den ger ett bättre skydd för individers rättigheter än vad naturtillståndet kan erbjuda. Enligt Nozick är nattvaktarstaten¹⁴ den mest omfattande stat som kan rättfärdigas, eftersom funktioner utöver dessa kränker individers rättigheter genom att individen tvingas uppoffra del av sina tillgångar till förmån för andra, vilket skulle medföra att skyddet för individens rättigheter bättre uppnås i naturtillståndet och gör statens existens är orättfärdig.¹⁵

Individer är okränkbara.¹⁶ De leder sina liv och förverkligar sina mål i den mån de kan genom frivilliga samarbeten med andra individer.¹⁷ Nozick anser att det finns ingen större social entitet än individen och följaktligen går det inte att rättfärdiga en moralisk uppvägning mellan våra liv för att skapa en större social nytta genom att tvinga individen att uppoffra sina rättigheter till förmån för andra. Detta gäller oavsett om det skulle innebära att färre rättigheter skulle kränkas (rättighetsutilitarism).¹⁸ Rättighetsutilitarism som Nozick förstår det innebär att utnyttja en individ till gagn för andra, utan att individen medgett sitt samtycke. Rättighetsutilitarism innebär att vi inte visar tillräcklig respekt eller lägger märke till det faktumet att det är en separat individ, med sitt eget liv att leva som den önskar inom de rättigheter den har.¹⁹ För Nozick är det inte mängden rättigheter som förblir okränkta som är viktigast, utan individens okränkbarhet är viktigare.²⁰ Det finns två tillåtna sätt att åsidosätta individens rättigheter. Det ena sättet är att individen frivilligt går med på inskränkningen. Individen erkänns ensam förfoganderätt över sina rättigheter. De rättigheter som Nozick erkänner (liv, frihet och egendom) är negativa rättigheter, vilket innebär att individer har rätt till icke-inblandning från andra individer och sammanslutningar, men inte rätt till aktiva

14 Nattvaktarstaten är ett annat ord för en minimalstat, vars funktioner begränsas till att försäkra att medborgarna kan "sova tryggt om natten".

15 Nozick, s. 149

16 Nozick, s. 32-33

17 Nozick, s. 33

18 Nozick, s. 28

19 Nozick, s. 28

20 Ett exempel som visar Nozicks kritiska hållning till rättighetsutilitarism är följande. En terroristgrupp hotar med att inleda en stor terrorkampanj och att döda många människor och egendom om vi inte lämnar ut en domare som har låtit fångsla en av gruppens medlemmar. Vi har inga skäl att tvivla på att de kommer att sätta sina planer i verket om vi inte rättar oss efter deras krav. Vad bör vi göra? Om vi överlämnar domaren till terroristerna kommer det att kränka henoms frihet och kanske henoms liv (risken finns terroristerna kommer att tortera henom tills hen dör). Om vi inte följer terroristernas krav skulle det ge upphov till ännu mer omfattande kränkningar av rättigheter. Om det är mängden rättigheter som är det viktiga, borde vi lämna ut domaren till terroristerna eftersom det skulle leda till färre rättighetskränkningar. Nozick förkastar denna rättighetsutilitaristiska ställning, eftersom rättigheterna i så fall ses som mål som ska maximeras. Nozick menar istället att rättigheterna inte bara ska ses som negativa, utan som sidorestriktioner på handlandet. Handlingssättet att lämna ut domaren till terroristerna är stängt för oss, eftersom det skulle innebära en kränkning av domarens rättigheter. Exemplet är hämtat från Wolff, s. 36-37

åtgärder från andra individer. Positiva rättigheter kan uppstå genom att andra individer frivilligt påtar sig de skyldigheter som motsvarar den positiva rättigheten, exempelvis genom att upprätta ett kontrakt.²¹

Det andra sättet som individens rättigheter kan åsidosättas är om andra individer när de har handlat inom sina rättigheter har begränsat agentens valmöjligheter. Nozicks inleder sin bok *Anarchy, state and utopia* med att förutsättningslöst konstatera att individer har rättigheter och att dessa rättigheter skapar begränsningar för vad andra individer och grupperingar tillåts göra mot individen för att inte kränka dennes rättigheter.²² Påståendet sammanfattar Nozicks libertarianska samhällsfilosofi och rättighetsetiska hållning genom att förklara hur individers rättigheter förhåller sig till varandra och hur agentens valmöjligheter påverkas av andras rättigheter. Nozick föreställer rättigheter som sidorestriktioner istället för mål som ska uppnås. Sidorestriktioner innebär att individens rättigheter sätter begränsningar för vad andra individer och grupperingar tillåts göra mot agenten så att individens rättigheter inte kränks på ett otillbörligt vis.²³

2.1.1 Nozicks definition av frihet och frivillighet

Med en förståelse för Nozicks syn på samhället och rättigheter kan vi nu bättre förstå hans definitioner av frihet och frivillighet. Nozick definierar frihet som att A är ofri om A hindras från att göra x enbart om A har rätt att göra x.²⁴ Den frihet Nozick definierar är negativt bestämd vilket innebär en rätt till icke-inblandning.

Nozicks definition av frivillighet är att A handlar frivilligt om B²⁵ har handlat inom sina rättigheter. Om B handlat inom sina rättigheter blir As val mellan de kvarstående alternativen frivilligt, *oavsett* vilka de kvarstående alternativen är. Om B handlar utanför sina rättigheter och otillbörligen begränsat As valmöjligheter inom sina rättigheter är det en kränkning av As rättigheter som gör As handlande ofrivilligt.²⁶

Genom att definiera frihet och frivillighet genom rättigheter, är det handlingar i relation till rättigheter som sätter gränser för vad som är tillåtliga begränsningar av andra individers

21 Wolff, Jonathan, 'Robert Nozick - En introduktion', Bokförlaget Daidalos AB: Göteborg, 1992, s. 35

22 Nozick, s. xi

23 Nozick, s. 29-33

24 Nozick, s. 262

25 B representerar här alla andra individer än A, inte bara en.

26 Nozick, s. 262

valmöjligheter. Eftersom dessa begränsningar räknas som tillåtna påverkas inte handlingens frivillighet. Att definiera de båda begreppen genom rättigheter innebär också att Nozick utesluter möjligheten att frihet och frivillighet kan förekomma utan varandra, eftersom definitionerna medför att frihet garanterar frivillighet. Resonemanget om förhållandet mellan frihet och frivillighet har strukturerats som följande av Serena Olsaretti:²⁷

1. Om B handlar inom sina rättigheter, inskränker han inte As rättigheter.
2. Om As rättigheter inte är otillbörligt inskränkta av Bs handlande, innebär Bs handlande att A inte är ofri.
3. Om A inte görs ofri, handlar A frivilligt.
4. A handlar inte ofrivilligt om B, genom att begränsa As valmöjligheter, har handlat inom sina rättigheter.

Genom att definitionerna figurerar inom individens och andra individers rättigheter samt genom att förutsätta att om A inte är ofri handlar A frivilligt, konstaterar Nozick att frihet garanterar frivillighet. En sådan kausal koppling innebär att frågor om frivillighet sammanfaller med frågor om frihet. Kan vi acceptera en sådan kausal koppling mellan frihet och frivillighet? Kan frivillighet existera oberoende frihet? Vi låter Olsaretti besvara dessa frågor i sin invändning mot Nozick.

2.2. Olsaretti

Olsaretti utvecklade sin definition av frivillighet genom sina invändningar mot Nozick. Genom att förstå hennes invändning mot Nozicks koppling mellan frihet och frivillighet kommer vi att öka förståelsen för hur Olsarettis definition förhåller sig till Nozicks.

Olsaretti definierar frivillighet som att en individs val av handling är frivillig om det inte gjordes för att det inte fanns andra acceptabla alternativ att välja mellan.²⁸ Istället för att som Nozick utgå från individers rättigheter som avgörande för en handlingens frivillighet vill Olsaretti förstå frivillighet utifrån agentens *möjlighet att välja mellan alternativ* och karaktären av dessa alternativ. Vad Olsaretti menar kommer vi att undersöka i kapitel 3.2.

I sin kritik mot Nozicks definition av frivillighet gör Olsaretti en invändning mot Nozicks kausalförhållande mellan hans definitioner av frihet och frivillighet. Hur förstår Olsaretti frihet i relation till frivillighet? Skillnaden enligt Olsaretti är att frihet handlar om agentens valmöjligheter

27 Olsaretti, Serena, 'Freedom, Force and Choice: Against the Rights-Based Definition of Voluntariness,' *The Journal of Political Philosophy*, Volume 6 Number 1, 1998, s. 59

28 Olsaretti, 1998, s.71

(vilka alternativ agenten kan välja mellan) medan frivillighet förklarar varför agenten gjorde ett visst val (hur alternativens karaktär påverkade agentens val av alternativ över andra alternativ).²⁹ Olsaretti anser att faktumet att andra individers handlade inom sina rättigheter begränsar valmöjligheterna för agenten, är inte tillräcklig information för att kunna avgöra om agenten handlar frivilligt, eftersom att ”vara fri att göra något” inte ger oss vetskap om de kvarstående alternativen.³⁰ Vi behöver veta hur många alternativ agenten kan välja mellan och huruvida vissa är acceptabla alternativ, för att kunna avgöra huruvida en handling är frivillig eller ofrivillig.³¹

Olsaretti gör en logiskt korrekt invändning mot tredje punkten ”[o]m A inte görs ofri, handlar A frivilligt”, med hjälp av två exempel:

1. A bor i en stad som är belägen i mitten av öken. Hen är fri att lämna staden. Om A som vill lämna staden, vet att om hen lämnar staden inte skulle överleva ökenförhållandena, är henoms val att stanna kvar i staden ofrivilligt.
2. A1 bor i en stad med oöverstigliga murar som hen inte är fri att lämna. Hennes stad har allt som kan önskas och A1, medveten om detta, vill inte lämna staden. Hen stannar kvar i staden frivilligt.³²

I första exemplet är A fri att lämna staden, men friheten räcker inte för att kunna göra handlingen frivillig, eftersom hen inte skulle överleva färderna. Frihet är inte tillräckligt för att göra handlingen frivillig. I det andra exemplet är A1 ofri att lämna, men stannar frivilligt för staden har allt som kan önskas. Här är handlingen frivillig trots ofrihet. Med dessa exempel vill Olsaretti visa att frivillighet kan förekomma utan att frihet råder och vice versa. Olsaretti gör Nozicks tredje premiss logiskt inkorrekt och följaktligen faller hans tes om ett kausalt förhållande mellan frihet och frivillighet.

Hur skulle Nozick bemöta Olsarettis invändning? Troligtvis skulle Nozick hålla fast vid sin tes att frihet garanterar frivillighet genom att mot det första exemplet argumentera för att A inte är fri att lämna staden, eftersom det hennes rätt till liv skulle kränkas även om det inte är en annan individ som gör inskränkningen av agentens rätt till liv. Nozick skulle därmed mena att A är ofri och handlar ofrivilligt.

Det andra exemplet är svårare att bemöta, eftersom ”allt som kan önskas” är ett väldigt diffust uttryck. Troligtvis skulle Nozick börja med att bemöta exemplet genom att ifrågasätta uttrycket ”allt som kan önskas”, och mena att individer skapar sina ideala samhällen genom frivilliga

29 Olsaretti, 1998 s. 53

30 Olsaretti, 1998 s. 53

31 Olsaretti, 1998 s. 59-61

32 Olsaretti, 1998 s. 71

sammanslutningar och att de kan tillsammans leva sina liv enligt sina önskemål inom sina rättigheter.³³ Detta bemöter inte Olsarettis påstående att A1 är ofri att lämna staden. Nozick skulle nog mena att det kränker A1s frihet att inte kunna lämna staden, vilket innebär att stanna i staden är en ofrivillig handling eftersom det inskränker A1s valmöjligheter. A1 kan föredra att stanna, men handlingen räknas som ofrivillig och göra A1 fri från ansvar för sin handling.

2.3 Sammanfattning

Nozick och Olsaretti utgår ifrån en tudelning av begreppet frivillighet, vilket innebär att en handling antingen är frivillig eller ofrivillig. Nozick definierar frihet som att A är ofri om A hindras från att göra x enbart om A har rätt att göra x. Nozicks definition av frivillighet är att A handlar frivilligt om B har handlat inom sina rättigheter. Andra individers rättigheter påverkar vilka alternativ som agenten kan välja mellan, men även handlingens frivillighet.

Olsaretti definierar frivillighet som att en individs val av handling är frivillig om det inte gjordes för att det inte fanns andra acceptabla alternativ att välja mellan. Hur hon förstår ”acceptabla alternativ” kommer att klargöras i kapitel 3.3. Olsaretti förstår förhållandet mellan frihet och frivillighet som att frihet handlar om agentens valmöjligheter medan frivillighet förklarar varför agenten gjorde ett visst val.

Att en handling är frivillig eller inte är ett uttryck för huruvida vi anser att agenten bör hållas ansvarig för sina handlingar eller inte. Det är viktigt att utrymmet för ansvarsfrihet begränsas samt att distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet är noga avvägt, så att den i största möjliga mån överensstämmer med uppfattningen om när att agenten ska, eller inte ska hållas ansvarig för handlingens konsekvenser.

³³ Nozick, s. 312

3. Agentens valmöjligheter

Med agentens valmöjligheter menas den vidd av alternativ som agenten kan välja mellan i en given situation. De alternativ som gör en handling ofrivillig räknas inte in bland agentens valmöjligheter. Vidden av alternativ formas av omständigheterna och i interaktion med andra individer vilket innebär att det krävs ett exempel för att kunna avgöra vilka valmöjligheter agenten har. Det här kapitlet kommer att behandla vilka alternativ som räknas till agentens valmöjligheter och hur det förhåller sig till handlingens frivillighet. Innebär begränsade valmöjligheter att frivilligheten begränsas? Ett exempel som jämför Nozick och Olsarettis syn på valmöjligheter i förhållande till frivillighet kommer att användas i kapitel 3.3.

3.1 Nozick

Agentens valmöjligheter kan begränsas av olika anledningar, varav vissa leder till att handlingen är frivillig, andra till att handlingen är ofrivillig. Om det är naturförhållanden som begränsar agentens alternativ, såsom att agenten saknar flygförmåga, innebär det att att gå till fots inte blir ofrivilligt för att jag hellre ville flyga av mig själv. Om andra individer handlat inom sina rättigheter skapar det sidorestriktioner som begränsar vilka handlingar som för agenten är tillåtna, det vill säga det är tillåtna inskränkningar i agentens valmöjligheter och påverkar inte handlingens frivillighet eftersom agenten inte berövats något den hade rätt till. För att handlingen ska räknas som ofrivillig måste begränsningen av valmöjligheterna bero på andras handlingar *om de inte hade rätt att handla som de gjorde*.³⁴ Faktumet att agenten står inför begränsade valmöjligheter innebär inte i sig att handlingen är ofrivillig, utan det är först när andra individer handlar utanför sina rättigheter som agentens valmöjligheter inskränks på ett otillbörligt sätt som handlingen blir ofrivillig.

3.2 Olsaretti

Olsaretti lägger stor vikt vid förekomsten och karaktären av alternativ i sin definition av frivillighet. För att kunna avgöra om en handling är frivillig eller ofrivillig behöver vi veta vilka de kvarstående alternativen som agenten kan välja mellan är. Vi behöver veta om de kvarstående alternativen är tillräckligt många och hur många av dessa alternativ som är acceptabla.

³⁴ Nozick, s. 262

Det finns två typer av situationer som innebär att agenten kan göra en frivillig handling.³⁵ Den första situationen är om det finns minst två acceptabla alternativ att välja mellan. Den andra situationen är om en omständighet vid handlingssituationen gör samtliga alternativ oacceptabla att välja på grund av de konsekvenser valet av ett av dessa alternativ skulle medföra, förutom ett alternativ. Om agenten i den här valsituationen väljer det acceptabla alternativet för att det var subjektivt tilltalande (förstått som att agenten väljer alternativet för att det är så pass tilltalande att agenten väljer det av den anledningen och inte för att det inte fanns möjlighet att välja mellan acceptabla alternativ), räknas handlingen som frivillig. Om agenten gör sitt val för att det inte fanns acceptabla alternativ att välja *mellan* är handlingen ofrivillig.³⁶ Följaktligen behöver vi förstå varför agenten gjorde sitt val, om det var tilltalande eller för att det inte fanns några acceptabla val, för att kunna avgöra handlingens frivillighet.

3.2.1 Objektiva eller subjektiva kriterier

Ett begrepp kan bestämmas objektivt (vad genomsnittsmänniskan finner tilltalande)³⁷ eller subjektivt (vad agenten finner tilltalande). Det finns problem med båda sätt. Objektivt tilltalande alternativ tar inte hänsyn till individens uppfattning som kan tillåta en bredare eller smalare vidd av vilka alternativ som individen personligen tycker om. Individen kan ha avvikande önskemål från den objektiva synen på vad som är tilltalande, och att objektivt bestämma vilka alternativ som är tilltalande kan snedvrیدا bedömningen om en handlingens frivillighet så att en handling bedöms som ofrivillig trots att individen är tillfredsställd. Det är svårt att sätta upp kriterier för en objektiv bedömning som är relevanta i vitt skilda sammanhang, och då uppstår frågan om huruvida vissa subjektiva överväganden tillåts.

Svårigheten med att subjektivt bestämma vilka alternativ som är tilltalande beror på att subjektiviteten tar hänsyn till människors adaptiva preferenser, men inte till det faktum att individen kan sakna information som påverkar uppfattningen om vilka alternativ som finns och deras beskaffenhet. Adaptiva preferenser innebär att agenten accepterar alternativ som är av lägre eller högre standard än ”normalt”. I så fall låter vi individens (möjligtvis snedvridna) verklighetsuppfattning och standard enligt det valda måttet avgöra vilka alternativ som räknas som acceptabla, vilket kan ställa orimliga krav på alternativen eller orimliga krav på individen att

35 Olsaretti, 1998, s. 71-72

36 Olsaretti, 1998, s. 71-72

37 Ett objektivt kriterium kan alternativt utgå ifrån vad den ideala människan skulle finna tilltalande. Uppsatsen kommer inte att ta detta sätt i beaktning.

acceptera ett lågt välbefinnande. Om vi gör handlingens frivillighet beroende av enbart eller huvudsakligen av subjektiva eller kontextnära kriterier, innebär det att om personen uppfattar sina alternativ som oacceptabla eller att ett av alternativen är betydligt bättre än de andra, anses hennes val vara ofrivilligt.³⁸ Kriteriet om tilltalande alternativ innebär oklarheter och skapar nya problem. Gör vi en liknande genomgång av ”acceptabelt” alternativ leder det till samma resultat.

Ett exempel Ben Colburn använder för att visa vad subjektiva kriterier kan leda till är följande. Antag att agenten har en dyr, krävande smak och anser att det är förnedrande att dricka något annat än dyr Champagne. Om vi tillåter en subjektiv standard för vilka alternativ som är acceptabla (och följaktligen även bedömningen om handlingens frivillighet), handlar agenten ofrivilligt om den inte får dricka en dyr sort av Champagne på en fest, utan bara kan dricka en billigare variant. Agenten blir dessutom fri från ansvar för sin handling.³⁹ Även om det här exemplet är extremt, visar det på de oönskade konsekvenser en subjektiv standard hypotetiskt sett kan leda till.

Olsaretti vill inte att handlingens frivillighet ska avgöras i termer av hur pass tilltalande alternativen är i jämförelse med varandra. Kriteriet att alternativet är tilltalande är sekundärt, och aktiveras som en extra möjlighet för en handling att räknas som frivillig när den annars inte skulle ses som frivillig. Detta gör Olsaretti möjligt genom att definiera tilltalande subjektivt och acceptabelt objektivt. Finns det inga (objektivt sett) acceptabla alternativ (första situationen i kapitel 3.2) kan handlingen ändå ses som frivillig om det det kvarstående acceptabla alternativet är subjektivt tilltalande (andra situationen i kapitel 3.2). Om det finns minst två acceptabla alternativ blir bedömningen av tilltalande alternativ irrelevant. För att ytterligare tona ner betydelsen av subjektiva kriterier vill Olsaretti betona att acceptabla alternativ behöver inte vara tilltalande för agenten, och de acceptabla alternativen behöver inte vara avsevärt bättre än oacceptabla alternativ, för att handlingen ska räknas som frivillig.⁴⁰

3.2.2. Acceptabla eller oacceptabla alternativ

För att kunna avgöra handlingens frivillighet behöver vi veta om hur Olsaretti gör skillnad mellan acceptabla och oacceptabla alternativ. Bedömningen av vilka alternativ som är acceptabla eller oacceptabla är i första hand objektiv, i andra hand subjektiv. Om agenten inte kan välja mellan

³⁸ Olsaretti, 2008, s. 112

³⁹ Coburn, Ben, 'Voluntariness and Responsibility', 9th Annual Oxford Philosophy Graduate

Conference, University of Oxford, 5-6 November 2005, s. 3

⁴⁰ Olsaretti, 1998, s. 72

minst två acceptabla alternativ, blir handlingen ofrivillig om det kvarstående alternativet inte är subjektivt tilltalande.

Olsaretti skiljer på acceptabla och oacceptabla alternativ utifrån en objektiv standard för välbefinnande.⁴¹ Denna objektiva standard för välbefinnande förklaras av att en omständighet vid handlingssituationen skapar en uteslutande effekt för alla alternativ förutom ett, genom att konsekvensen av att välja ett av de andra alternativen skulle sänka vårt välbefinnande till under en viss objektivt bestämd nivå. Vi blir effektivt förhindrade från att välja ett av dessa alternativ, på grund av vilka konsekvenser det skulle leda till, och agenten kan inte rimligen förväntas välja ett alternativ som får så digra konsekvenser för välbefinnande och dessutom hållas ansvarig för handlingens konsekvenser.⁴²

Denna uteslutande effekt av alla alternativ förutom ett kallar Colburn och Olsaretti för ”instrument of force”,⁴³ och det är en effekt som kan förekomma av två olika skäl, enligt Olsaretti. Det ena skälet är moraliska skäl, det andra är egenkroppsliga skäl. Med egenkroppsliga⁴⁴ skäl menas att agenten riskerar allvarlig specifik skada till sin egen kropp, exempelvis svält. Moraliska skäl kan ha den uteslutande effekten på grund av vår strävan att leva moraliskt anständiga liv. Utsikten att genomföra en moraliskt oacceptabel handling kan lika effektivt som egenkroppsliga skäl hindra oss från att välja mellan alternativ. ”Jag hade inget val än att göra vad jag gjorde” kan vara en uppriktigt menad förklaring för såväl egenkroppsliga som moraliska skäl till varför agenten valde ett visst alternativ.⁴⁵

3.3 Exemplet att ingå äktenskap

Ett exempel som Nozick använder sig av, och som Olsaretti använder i sin kritik mot Nozick, handlar om valet av partner att ingå äktenskap med. Exemplet kan hjälpa oss att förstå skillnaden mellan respektive filosofers definition av frivillighet.⁴⁶ Det finns 26 kvinnor (benämns A till Z) och 26 män (benämns A1 till Z1). De söker varsin partner att gifta sig med. A till Z anser att A1 är den mest tilltalande partnern, B1 näst mest tilltalande och så vidare ner till Z1 som anses (av A till Z) vara den minst tilltalande partnern. Samma synsätt förekommer hos A1 till Z1, som alla anser att A

41 Olsaretti, 2008 s. 112

42 Colburn, Ben, 'Debate: The Concept of Voluntariness', *The Journal of Political Philosophy*: Volume 16, Number 1, 2008, s. 104, Olsaretti, 2008, s. 112-113

43 Olsaretti, 2008 s. 113, Colburn, 2008, s. 104

44 Colburn och Olsaretti använder ordet ”prudential”.

45 Olsaretti 2008 s. 114-115

46 Nozick: s. 263-264, Olsaretti, 1998, s. 66-69

är den mest tilltalande partnern, B näst mest tilltalande ner till Z som anses vara den minst tilltalande partnern. A och A1 kommer att välja varandra, eftersom de anser den andra partnern vara mest tilltalande bland de 26 alternativen. Därmed finns A och A1 inte kvar som alternativ för B och B1 att välja mellan, vilket innebär att B och B1 kommer välja varandra som bland de kvarstående mest tilltalande partners. Så kommer det att fortsätta tills Y och Y1 väljer varandra. Z och Z1 anser av varandra vara den minst tilltalande partnern, men är varandras enda möjliga partner. Hur ser frivilligheten ut för Z och Z1, som bara har varandra att välja?

Nozick anser att det finns två valmöjligheter: Z och Z1 kan antingen ingå äktenskap med varandra eller förbli ogifta. Nozick ställer dessa alternativ mot varandra inom samma val (Olsaretti gör annorlunda). I exemplet han beskriver är alternativet att förbli ogift mycket värre än att gifta sig med varandra, och om A till Y och A1 till Y1 valt sina partners genom att handla inom sina rättigheter har de gjort tillåtliga inskränkningar i Z och Z1s valmöjligheter. De har tagit bort sig själva som potentiella partners utan att göra Z och Z1s val ofrivilligt.⁴⁷ Om Z och Z1 ingår äktenskap med varandra, anser Nozick att det var en frivillig handling.

Olsaretti anser att Nozick blandar ihop två val som bör behandlas separat. Nozick besvarar inte huruvida de gifte sig *med just den partnern* frivilligt.⁴⁸ Olsaretti menar att ingå äktenskap och att välja partner är två olika val. Det första valet är att delta eller inte delta i ”spelet”, vilket i exemplet motsvarar att ingå äktenskap eller inte. Det andra valet är inom ”spelet”, det vill säga mellan olika partners.⁴⁹ De två valen har separata bedömningar av frivillighet, vilket innebär att valet att ingå äktenskap och att välja just den partnern inte kan ställas mot varandra. I exemplet anser Olsaretti att Z och Z1s val att ingå äktenskap är frivilligt, men Z väljer inte frivilligt att gifta sig med just Z1. Med andra ord är det första valet frivilligt, men att valet inom ”spelet” är ofrivilligt. Z1 var den enda kvarstående partnern att välja mellan, och de tycker inte alls om varandra. Z gifter sig med Z1 inte för att detta alternativ var subjektivt tilltalande, utan för att det var *det enda alternativet*.⁵⁰ Frågan om relationen mellan Nozicks definitioner av frihet och frivillighet tas upp här. Olsaretti menar att det finns ingen logisk koppling mellan om ”A till Y handlade inom sina rättigheter” och ”Z handlade frivilligt” eftersom A till Ys frivilliga val säger inget om frivilligheten i Zs val, ett resonemang som fördes av Olsaretti i kapitel 2.3 om att lämna staden.

47 Nozick, s. 263

48 Olsaretti, 1998, s. 67

49 De två valen kan uttryckas på ett mer matematiskt sätt. Olsaretti uttrycker det första valet som ”a choice whether or not to x” och det andra valet som ”a choice of whether or not to y as one's way of doing x, given that one has to do x” 1998, s. 68

50 Olsaretti, 1998, s. 66-68

3.4 Sammanfattning

I detta kapitel har vi undersökt förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet. Det är viktigt att behandla frågan om agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet fristående eftersom de inte sammanfaller med varandra. Agentens valmöjligheter påverkas gradvis från stor till liten vidd av alternativ, medan frivillighet och ofrivillighet har en gränspunkt vid vilken en handling antingen är frivillig eller ofrivillig. Även om omständigheterna förändras gradvis så är distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet så att det ”tippar över” från den ena till den andra. Den punkt där det tippar över är gränspunkten, som vi identifierar genom att identifiera kärnan i definitionen.

Nozick förstår agentens valmöjligheter som den vidd av alternativ som kvarstår när andra individer har handlat inom sina rättigheter. Deras handlande skapar sidorestriktioner som innebär tillåtliga inskränkningar i agentens valmöjligheter. Med tillåtliga inskränkningar menas att agentens handlande blir inte ofrivilligt, även om valmöjligheterna begränsas, oavsett vilka de kvarstående alternativen är. Handlar andra individer utanför sina rättigheter och kränker agentens rättigheter, blir det en otillbörlig inskränkning av agentens valmöjligheter vilket gör handlingen ofrivillig.

Olsaretti anser att det är möjligheten att välja mellan alternativ som avgör handlingens frivillighet. Kan agenten välja mellan minst två objektiva acceptabla alternativ, är handlingen frivillig. I annat fall riskerar handlingen räknas som ofrivillig. Av moraliska eller egenkroppsliga skäl kan alla alternativ förutom ett leda till konsekvenser för välbefinnandet som gör agentens möjlighet att välja mellan alternativ effektivt förhindrad. Handlingen blir ofrivilligt förutom om agenten anser att det enda acceptabla alternativet är subjektivt tilltalande.

4. Hot och tvång i relation till en handlings frivillighet

Hot och tvång kan anses begränsa mottagarens valmöjligheter genom att påverka det val mottagaren *tänkte* göra. Ambitionen med kapitlet är att ge en inblick i hur hot och tvång påverkar agentens valmöjligheter förhållandet till handlingens frivillighet. Först kommer en förenklad redogörelse för vad hot och tvång är, för att i nästa steg visa hur Nozick respektive Olsarettis definition av frivillighet påverkas av hot och tvång.

4.1 Hot och tvång

Tvång kommer att förstås i det här och nästa kapitel som att person B⁵¹ lyckas förmå person A att utföra en handling eller icke-handling som A annars inte skulle överväga att utföra. Tidigare försök kan ha varit en uppmaning att utföra (eller avstå från) en viss handling, eller försök att övertala.⁵² Tvång kan förekomma mellan olika entiteter i olika sammanhang. Tvång behöver inte vara medvetet, utan kan genom tidigare erfarenheter få samma effekt utan att försöka att förmå A att utföra handlingen.

Hot kommer att förstås i det här och nästa kapitel som förklaring om avsikten att använda obehagliga drastiska åtgärder eller våld för att framtvunga viss handling eller icke-handling. Hot är ett sätt att utöva tvång. För att hotet ska få en avskräckande eller övertygande effekt måste B vara (eller åtminstone framstå som) kapabel att verkställa åtgärden, att det är troligt att B kommer att verkställa åtgärden och att Bs åtgärd leder till negativa konsekvenser som är mer än obetydliga för A, om A inte lyder B. Exempel på negativa konsekvenser kan vara begränsad rörelsefrihet, fysisk skada, ekonomisk skada eller förödmjukelse. Tidigare försök innan hot används kan vara att bli ombedd eller övertalad att utföra en viss handling istället för en annan.⁵³

En distinktion som kan vara viktig att göra är att veta om vi pratar om att vara tvingad eller känna sig tvingad. En hotfull stämning kan uppstå omedvetet eller oavsiktligt och kan påverka agentens val mellan alternativen (och uppfattning om vilka alternativ som finns). Om B försöker be eller övertyga A att göra en viss handling, kanske A tar emot signaler som liknar ett hot och känner sig tvingad. En uppmaning kan kännas tvingande. Olika alternativ verkar bättre eller sämre än hur de

51 B är den som utför tvång, A är agenten vars handling påverkas av tvång.

52 Att bli ombedd handlar om att be om respekt, ett sätt att påtala att B har gjort något fel som helst bör åtgärdas. Övertalning associeras med att visa på de positiva fördelarna som finns med ett annat alternativ, med fokus på vilka positiva konsekvenser som finns om B gör ett annat val än tänkt.

53 Övertalning kan ses som positivt samförstånd, medan hot handlar om negativt samförstånd – genom att visa på negativa konsekvenser av tänkte valet kräva åttlydnad.

annars skulle upplevas.

Individer kan genom tidigare handlande ha framfört sina intentioner och visat att de är kapabla att verkställa sina intentioner. Om intentionerna och kapaciteten att verkställa intentionerna är tillräckligt kända för agenten, kan agentens handlande påverkas även om uttryckliga hot eller tvång inte använts vid det här tillfället.⁵⁴ Det blir problematiskt att räkna in agentens förningar om hur andra individer kommer att handla, men samtidigt påverkas agentens val och kan förklara varför agenten valde ett alternativ över andra. Annat som påverkar agentens val kan vara förebilder och normer, liksom hur andra (som liknar agenten) handlat tidigare och hur deras handlande bemötts.

4.2 Nozick

Nozick värnar om individens rättigheter. Nozick ser rättigheter som sidorestriktioner som skapar spärrar för vilka alternativ andra individer kan välja mellan när de ska utföra en handling. Rättigheterna till liv, frihet och egendom är negativt bestämda, kan föreställas vid en skyddande sfär mot andras handlingar.⁵⁵ Hot eller tvång som kränker agentens rättigheter, om den utförande individen handlar utanför sina rättigheter, gör agentens handling ofrivillig. Däremot om den utförande individen handlar så för att skydda sina rättigheter från en kränkning agenten gjort mot dennes rättigheter, kan det vara ett berättigat självförsvar som innebär tillåtliga inskränkningar av agentens valmöjligheter.⁵⁶

4.3 Olsaretti

För Olsarettis alternativfokuserade definition är två aspekter speciellt viktiga när det kommer till frågan om hot och tvång: huruvida vissa alternativ faller bort och om det finns acceptabla alternativ att välja mellan. Finns det minst två acceptabla alternativ är handlingen frivillig. Om hot eller tvång medför att alla alternativ förutom ett leder till oacceptabla konsekvenser av moraliska eller egenkroppsliga skäl, är avgörs handlingens frivillighet av om agenten finner det enda kvarstående acceptabla alternativet subjektivt tilltalande, så agenten gör valet av den anledningen. Om agenten väljer det enda kvarstående acceptabla alternativet för att hen är hotad, innebär den anledningen att handlingen när ofrivillig.

54 Se Stanford Encyclopedia of Philosophy: *Coercion*, <<http://plato.stanford.edu/entries/coercion/>>, senast hämtad 2012-05-22

55 Tvång från statens sida, såsom utmätande av skatt från invånarna (utöver det som krävs för administrationen) likställer Nozick vid tvångsarbete, om samtliga invånare inte frivilligt samtyckt till det. Har invånarna inte frivilligt samtyckt till beskattning är det en inskränkning av individens rättigheter. Nozick, s. 169

56 Nozick, s. 26

4.4 Exemplet pengarna eller livet

Om agenten A utsätts för vapenhot av B, och B ställer A inför ett ultimatum: pengarna eller livet, kan A enbart behålla det ena eller det andra.⁵⁷ Blir handlingen ofrivillig?

I denna situation skulle Nozick troligtvis anse att rätten till liv och rätten till egendom hotas kränkas. As valmöjligheter blir otillbörligen inskränkt eftersom hotet kränker As rätt till icke-inblandning i sina rättigheter. Den otillbörliga inskränkningen av As rättigheter innebär att As handlande är ofrivilligt.

Olsaretti skulle anse att vapenhotet innebär att det finns inte två acceptabla alternativ att välja mellan, eftersom As liv hotas, vilket är ett egenkroppsligt skäl som gör alla andra alternativ oacceptabla. Av de två alternativen är troligtvis livet det alternativ som är mer subjektivt tilltalande än pengarna, men bara för att A väljer att behålla livet vore det märkligt att påstå att A handlade frivilligt. Om A väljer att behålla livet gör hen det för att det inte finns några acceptabla alternativ att välja mellan och inte för att A finner det subjektivt tilltalande. Denna anledning till As val gör handlingen ofrivillig.

4.5 Sammanfattning

Hot och tvång kan påverka agentens valmöjligheter. Dels kan det innebära att vissa av alternativen är inte lika tilltalande när konsekvenserna av att välja det alternativet förändras. En sådan taktik syftar till att få A att handla i enlighet med Bs önskemål, så att A handlar ”rätt”. Dels kan hot och tvång utesluta vissa alternativ, eller åtminstone skapa känslor hos agenten som gör att vissa alternativ känns stängda.

Att vissa alternativ blir mindre tilltalande eller att vissa alternativ utestängs på grund av tvång eller hot behöver inte nödvändigtvis innebära att handlingen blir ofrivillig. För Nozick krävs det att agentens valmöjligheter inskränks otillbörligen på grund av att agentens rättigheter kränks, medan det är antalet och karaktären av de kvarstående alternativen som avgör en handlings frivillighet. Även om i exemplet pengarna eller livet både Nozick och Olsarettis definitioner leder till att handlingen räknas som ofrivillig, beror det på olika anledningar.

⁵⁷ Se Stanford Encyclopedia of Philosophy: *Coercion*, <<http://plato.stanford.edu/entries/coercion/>>, senast hämtad 2012-05-22

5. Mitt exempel: val av sittplats på en könssegregerad buss

Exemplifiering är ett lämpligt verktyg i filosofiska resonemang. Filosofer använder exempel för att underlätta förståelsen för abstrakta resonemang, bekräfta sina övertygelser och motbevisa andra filosofers resonemang. Jag har skapat ett eget hypotetiskt exempel för att kunna jämföra två definitioner på ett balanserat och rättvist sätt på mina villkor, istället för att återanvända ett exempel som har färgats av den som konstruerade det.

Eftersom varken Nozick eller Olsarettis definition har applicerats på det här exemplet, kan jag inte göra anspråk på att min läsning av deras definitioner överensstämmer med hur de egentligen skulle applicera sina definitioner. Med hjälp av Nozick och Olsaretti har jag istället skapat förståelse för två olika definitioner, nämligen den rättighetsbaserade definitionen, och den alternativfokuserade definitionen. Med hjälp av exemplet kan jag utvärdera och tydliggöra skillnaderna mellan definitionerna.

Mitt exempel utgår från en situation i verkligheten där frågan om frivillighet är relevant och omdiskuterad. Situationen i verkligheten handlar om könssegregation på vissa busslinjer i landet L. Skapandet av dessa busslinjer uppkom som svar på efterfrågan från den ultrakonservativa befolkningen som är flitiga användare av kollektivtrafik. Det är förbjudet enligt denna ultrakonservativa grups religiösa övertygelser att främmande människor av det motsatta könet rör vid varandra eller på annat sätt blandas i den offentliga sfären.⁵⁸ Innan lanseringen av könssegregerade bussar var bussarna överfulla och det var svårt för män och kvinnor att inte röra vid varandra vilket gjorde medlemmarna i gruppen obekväma. Genom könssegregationen blandas inte könen på detta sätt längre, förutsatt att människor sitter i enlighet med sin könstillhörighet.

Könssegregationen på bussar innebär att männen stiger på där fram och sätter sig i den främre delen av bussen, medan kvinnor stiger på där bak och sätter sig i den bakre delen av bussen. Vissa kvinnor som försökt stiga på där framme har hindrats, och istället blivit tillsagda att stiga på där bak. Vissa kvinnor som satt sig i främre delen av bussen har blivit ombedda av manliga passagerare att flytta till den bakre delen, i vissa fall med hjälp av verbala hot, sexuella trakasserier och misshandel, för att kvinnan vägrat flytta till den bakre delen av bussen.⁵⁹

58 Se Jerusalem Post, The: "Analysis: Gender segregation and Israel's next war", av Ruth Eglash, <<http://www.jpost.com/NationalNews/Article.aspx?id=250926>>, senast hämtad 2012-05-25

59 Se Ynet news: "Indictment: Haredi sexually harassed female soldier on bus", av Aviad Glickman, <<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4168565,00.html>>, senast hämtad 2012-05-10

5.1 Beskrivning av mitt exempel

En kvinna A ska förflytta sig mellan punkt X och punkt Y i landet L. Låt oss säga att A ska till ett tidsbestämt tandläkarbesök som hon inte kan boka om. Vilka olika färdsätt kan hon välja mellan? Jag har utelämnat flyg, tåg, båt, segway, inlines och andra, mindre vanliga färdsätt. Eftersom A behöver förflytta sig till Y kan hon inte stanna där hon är. De återstående alternativen, hennes valmöjligheter, är följande:

1. Gå
2. Cykla
3. Bil
 - 3A Köra bil
 - 3B Be om skjuts från vän
4. Taxi
5. Buss

Låt oss säga att av geografiska, tidsmässiga, ekonomiska och sociala skäl är alternativ 1-4 uteslutna. I så fall återstår alternativ 5: att åka buss. Låt oss förbise valet mellan att stiga på där fram eller där bak. På bussen finns några män och några kvinnor på bussen som sitter könssegregerat. De flesta av passagerarnas kläder indikerar att de tillhör den konservativa gruppen. När kvinnan stiger på bussen kan hon välja mellan att (variabel 5A/5B):

- 5A Sitta i främre delen av bussen
- 5B Sitta i bakre delen av bussen

Vi har ingen information om varför A valde det ena alternativet över det andra.

Jag kommer att använda mig av tre variabler (5A/5B, X och Y) som kommer att påverka exemplet. I genomgången av den rättighetsbaserade respektive alternativfokuserade definitionen kommer variablerna att behandlas tillsammans eftersom de påverkar och påverkas av varandra.

Variabel X: gruppmedlemskap

- 1: A tillhör den konservativa kollektiva entiteten B
- 2: A tillhör inte den konservativa kollektiva entiteten B

B representerar de konservativa passagerarna som en kollektiv entitet. Vi bortser från de andra passagerarna. I X1 delar A och B samma värderingar, och tillhör samma kollektiva entitet, men för att underlätta diskussionen räknas A inte som en del av B.

Variabel Y: hot och tvång

- 1: A blir *ombedd* av B att sitta i den bakre delen av bussen (alternativ 5B)
- 2: A blir *övertalad* av B att sitta i den bakre delen av bussen (alternativ 5B)
- 3: A blir *verbalt hotad* av B att sitta i den bakre delen av bussen (alternativ 5B)
- 4: A blir *fysiskt hindrad* av B att sitta i den främre delen av bussen (alternativ 5B)
- 5: A blir *inte* utsatt för variabel Y1-Y4 av B.

B ska här förstås som en eller flera av de konservativa passagerarna. Det dras därmed ingen klar skiljelinje mellan en medlem eller hela kollektiva entiteten. En svårighet med variabel Y är de flytande gränserna mellan variablerna Y1-4. Y1-3 är grader av verbal påverkan, Y4 är av en annan karaktär och kommer behandlas därefter. En variabel som hade kunnat finnas är att A känner sig, men faktiskt inte är, utsatt för Y1-4. Y5 innefattar inte situationen där A *inte märkbart* blir utsatt för variabel Y1-Y4, eftersom det är svårt att diskutera den typen av frågor som dyker upp om vi börjar diskutera den mer oklara, subtila påverkan.

Givet dessa variabler: är As handling frivillig?

5.1.1 Den rättighetsbaserade definitionen

Definitionen av frivillighet är att A handlar frivilligt om B har handlat inom sina rättigheter. Om B handlat inom sina rättigheter blir As val mellan de kvarstående alternativen frivilligt, *oavsett vilka de kvarstående alternativen är*. Om B handlar utanför sina rättigheter och otillbörligen inskränkt As valmöjligheter inom sina rättigheter är det en kränkning av As rättigheter och medför att handlingen är ofrivillig. Individens rättigheter begränsar andra individers valmöjligheter utan att påverka frivilligheten, genom sidorestriktioner som utesluter vissa alternativ från As valmöjligheter eftersom om A skulle välja ett av de alternativen skulle Bs rättigheter kränkas. Om B handlar utanför sina rättigheter utan att As valmöjligheter inskränks kommer As handling att räknas som frivillig.

5.1.1.1 Undersökning av variabler

Jag kommer att utgå från att individer har rätt till liv, frihet och egendom. De är negativt bestämda, vilket innebär att individen har rätt till icke-inblandning från andra individer. Rättigheterna kommer att tolkas som att de ger ett begränsat skydd mot andras handlingar, vilket innebär att det krävs

handlingar som kränker kärnan i rätten till liv för att agentens rättighet ska kränkas. Med andra ord tillämpas en restriktiv tolkning av vad rättigheterna inbegriper.

Låt oss börja med variabel Y. Om As rättigheter ger begränsat skydd mot andras handlingar, kommer Y1 och Y2, det vill säga att A blir ombedd eller övertalad att byta sittplats, inte att innebära en otillbörlig inskränkning av As valmöjligheter, eftersom A kan fortfarande göra ett val utan att dennes rättigheter riskerar kränkas. Handlingen är frivillig. Däremot om A utsätts för allvarliga former av verbala hot eller blir fysiskt hindrad genom våld (Y3 och Y4) av B, kan Bs handlande innebära inskränkningar av As rätt till frihet och rätt till liv. Huruvida dessa inskränkningar är otillbörliga eller tillåtna beror på om B hade rätt att handla som den gjorde, exempelvis i självförsvar för att skydda sina rättigheter, eller om det var utanför Bs rättigheter. I den första situationen, om det var proportionerligt, är As handling frivillig. I den andra situationen har B gjort otillbörliga inskränkningar av As valmöjligheter vilket gör As handling ofrivillig.

Om vi likt Nozick anser att individen är okränkbar, men att individen på frivillig basis kan skapa kollektiva entiteter för att sträva efter att förverkliga vad de anser vara det ideala samhället i vilket de kan leva utifrån önskemål som individerna har gemensamt.⁶⁰ Om A tillhör den konservativa kollektiva entiteten B och delar Bs värderingar (variabel X1), strävar A och B efter samma ideala samhälle. I denna situation kan A tänkas göra frivilliga inskränkningar av sina rättigheter till förmån för den kollektiva gemenskapen, exempelvis strävan efter att samtliga passagerare sitter i enlighet med sin könstillhörighet. Om A sätter sig i den bakre delen av bussen (5B), som kvinnor är tänkt att göra, kan vi under dessa omständigheter anta att A gjort det av egen vilja, eftersom det stämmer överens med hennes värderingar. Jag utesluter här frågan om A skulle sätta sig i den främre delen av bussen (5A), eftersom det går emot hennes egna värderingar att göra så, och B har ingen anledning att förmå A att sätta sig där.

Om A inte tillhör den konservativa kollektiva entiteten (variabel X2) förutsätter vi att hennes värderingar skiljer sig från Bs värderingar. A får inte tvingas göra inskränkningar i sina rättigheter till förmån för B, eftersom A har rätt till icke-inblandning. A kan göra frivilliga inskränkningar i sina rättigheter men det är hennes val. Sätter sig A där fram (5A) kommer hon förmodligen mötas av motstånd (Y1-4), vilket kan innebära, främst vid allvarligare försök att utöva tvång över A, att As rättigheter kränks. Om A hotat Bs rättigheter först, kan Bs handlande vara en gensvar på detta,

⁶⁰ Nozick, s. 312

men genvaret borde stå i proportion till det hot As handling innebar.⁶¹ Då blir As andra handling i genvsar till Bs hotfulla handling frivilligt, eftersom B handlat inom sina rättigheter. Om B inte hade rätt att utföra handlingen, det vill säga att B handlar inom sina rättigheter, innebär det otillbörliga inskränkningar i As valmöjligheter och att handlingen är ofrivillig. Om A sätter sig där bak (5B) kan hon ha gjort det för att hon vill sitta där, eller att hon befarar motstånd från B som skulle kunna innebära ett hot mot hennes rättigheter. A kan vara tvingad att sitta där bak samtidigt som hon vill sitta där bak.⁶²

Om det skulle finnas en rättighet som innebär att passagerare får välja sittplats, hur skulle detta förhålla sig till om A och B tillhör olika kollektiva entiteter vars värderingar kommer i konflikt med varandra (X2)? Så länge A och B handlar inom sina rättigheter uppstår det inga problem, eftersom rättigheter skapar sidorestriktioner som förhindrar andra individer från att handla så att rättigheter kränks. I så fall är det den som handlar först, som skapar sidorestriktioner för den andres handlande.⁶³ Dessa sidorestriktioner inskränker andra individers valmöjligheter utan att göra handlingen ofrivillig. Alternativt kan individer göra frivilliga inskränkningar i sina rättigheter till förmån för andra, eller att om A sätter sig där fram (5A) att B inte skapar motstånd (Y5), vilket innebär en kompromiss av Bs strävan efter att samtliga passagerare sitter enligt könstillhörighet till förmån för As önskan att sitta i främre delen av bussen.

5.1.1.2 Sammanfattning

Hur andra individer har handlat innan A påverkar As valmöjligheter. Om B handlat inom sina rättigheter, påverkas As valmöjligheter men inte frivilligheten i As handling. Om B handlat utanför sina rättigheter blir As handling blir ofrivillig, om Bs handlande innebär otillbörliga inskränkningar i As valmöjligheter i de fall det kränker en av As rättigheter. As rättighet till liv får inte inskränkas genom att B handlar utanför sina rättigheter.

61 Denna bedömning görs troligtvis objektivt, eftersom subjektiva bedömningar kan sätta igång en cirkel av genvsar för att försöka skapa balans.

62 A kanske tror att hon vill sitta där bak, hon kanske av vana sitter där bak eller helt enkelt inte bryr sig om vart i bussen hon sitter. Det finns många anledningar, och de kommer inte att tas upp, men de kan vara intressanta att ha i åtanke när vi diskuterar frivillighet.

63 Exemplet att ingå äktenskap, kapitel 3.3.

5.1.2 Den alternativfokuserade definitionen

Den alternativfokuserade definitionen innebär att en individs val av handling är frivillig om det inte gjordes för att det inte fanns andra acceptabla alternativ tillgängliga. Det är *möjligheten att välja mellan alternativ* och karaktären av dessa alternativ som är avgörande.

5.1.2.1 Undersökning av variabler

Handlingens frivillighet är beroende av att A i första hand kan göra ett val mellan alternativ som är objektivt acceptabla eller i andra hand kan välja ett subjektivt tilltalande alternativ, annars är handlingen ofrivillig.

Om agenten utsätts för verbala hot eller fysiska hinder (Y3 eller Y4), faller vissa alternativ bort och alternativens karaktär påverkas vilket medför att valmöjligheterna förändras. Om välbefinnandet sjunker under en objektivt bestämd nivå av att välja andra alternativ än just ett, eftersom resterande alternativ leder till moraliskt eller egenkroppsligt oacceptabla konsekvenser, blir handlingen ofrivillig, eftersom agenten inte har möjligheten att välja mellan acceptabla alternativ när bara ett alternativ är acceptabelt. Handlingen han ändå räknas som frivillig om agenten anser att det acceptabla alternativet är subjektivt tilltalande, om agenten gör sitt val för att det finns ett subjektivt tilltalande alternativ och inte för att agenten inte kunde göra ett val mellan acceptabla alternativ. Om det trots hot och tvång finns minst två acceptabla alternativ är handlingen frivillig. Om A blir ombedd eller övertalad (Y1 eller Y2) av B att byta sittplats finns det ingen effekt som utesluter alla alternativ förutom ett, vilket innebär att A kan fortfarande göra ett val mellan två acceptabla alternativ. Y1 och Y2 påverkar inte handlingens frivillighet.

Det intressanta med just det här exemplet är att det fanns bara två alternativ från början och att de ömsesidigt utesluter varandra (5A och 5B).⁶⁴ Eftersom det aldrig fanns andra alternativ måste A finna ett av alternativen subjektivt tilltalande. Om skillnaden mellan att sitta där fram eller där bak är obetydlig för agenten kan båda alternativen anses vara subjektivt tilltalande samtidigt. Om det ena alternativet (5A eller 5B) faller bort, för att det är fullt, är handlingen i så fall frivillig om A kan välja ett subjektivt tilltalande alternativ och väljer det av den anledningen, inte för att det inte fanns alternativ att välja mellan.

⁶⁴ Vi hade kunnat skapa ett tredje alternativ: att sitta i mitten, men en sådan uppdelning förekommer inte i exemplet.

Om B utför verbala hot eller fysiska hinder (Y3 eller Y4), kan det ena alternativet bli oacceptabelt på grund av vilka konsekvenser A får av att välja det alternativet. I så fall kan inte A välja mellan två acceptabla alternativ. Om A anser att det enda acceptabla alternativet är subjektivt tilltalande, är handlingen frivillig. Troligtvis kan A inte finna båda alternativen subjektivt tilltalande samtidigt, om A utsätts för hot eller tvång (Y3/Y4), däremot kan A finna båda alternativen subjektivt tilltalande omväxlande, beroende på vilket av alternativet som utesluts av moraliska eller egenkroppsliga skäl, om A inte lägger någon större betydelse i val av sittplats. Ett exempel att om A väljer att sitta där bak (5B) för att undvika att utsättas för exempelvis misshandel (Y3/Y4), gör A det valet för att hon inte kunde välja mellan acceptabla alternativ (risken att utsättas för misshandel leder till specifik, allvarlig kroppsskada och kan inte påstås vara ett subjektivt tilltalande alternativ). Valet att sitta där bak görs i så fall för att A inte kunde välja mellan acceptabla alternativ, inte för att hon finner 5B subjektivt tilltalande (även om A finner det subjektivt tilltalande). Handlingens frivillighet avgörs av varför A valde alternativet. Däremot under mildare omständigheter (Y1, Y2 eller Y5) kan A troligtvis finna båda alternativ subjektivt tilltalande, men i sådana situationer är båda alternativen objektivt acceptabla vilket gör diskussionen om subjektivt tilltalande sekundär.

Huruvida A tillhör den kollektiva entiteten B eller inte (variabel X1 och X2) kan påverka vad A finner subjektivt tilltalande. Om A likt B anser att samtliga passagerare borde sitta i enlighet med sin könstillhörighet, kommer A finna alternativet att sitta där bak (5B) subjektivt tilltalande, och att val av sittplats är av betydelse så att hon inte finner alternativet att sitta där fram (5A) subjektivt tilltalande.

5.1.2.2 Sammanfattning

Möjligheten att välja *mellan* alternativ är central för den alternativfokuserade definitionen av frivillighet. I första hand är det förekomsten av minst två acceptabla alternativ att välja mellan, som avgör handlingens frivillighet. Om det inte finns, kan handlingen bli frivillig om A finner det kvarstående acceptabla alternativet subjektivt tilltalande. I det här exemplet får betydelsen av vad agenten finner subjektivt tilltalande en större plats än i situationer där det har funnits fler alternativ än två från början. Vid bedömningen om handlingens frivillighet när det bara finns ett acceptabelt alternativ är att förstå anledningen bakom As val eftersom det avgör huruvida en handling är frivillig eller ofrivillig.

5.2 Reflektion

Det finns främst tre insikter jag vill tydliggöra. Den första insikten är *att exemplifiering är ett lämpligt verktyg för att tydliggöra skillnader mellan två olika definitioner genom att se dem utifrån samma exempelsituation*. Det är svårt att göra (och för läsaren att förstå) jämförelser mellan två olika abstrakta resonemang utan att använda sig utav exempel. Genom att använda exempel kan vi, om vi valt ett exemplet som inte gynnar den ena definitionen betydligt mer än det andra, göra en någorlunda rättvis jämförelse mellan två olika sätt att förstå ett abstrakt begrepp utan att göra ett ställningstagande för den ena eller den andra definitionen. Vi kan förstå skillnader mellan de olika definitionerna genom att jämföra hur olika vi kan förstå en situation beroende på vilken definition det är som vi utgår från.

Den andra insikten är *att olika definitioner leder till olika utfall, eftersom de mäter på olika sätt*. I definitionens kärna finner vi distinktionen mellan en frivillig och ofrivillig handling. Det är denna gränspunkt som gjort det möjligt att ”mäta” agentens val av handling i förhållande till om handlingen bör räknas som frivillig eller ofrivillig. För den rättighetsbaserade definitionen är det tillåtligheten av inskränkningar av agentens rättigheter som är gränspunkten, medan för den alternativfokuserade definitionen är det antalet och karaktären av de kvarstående alternativen som är gränspunkten. Genom att denna gränspunkt är unik för varje definition, kommer olika definitioners applicering på samma exempel att leda till olika resonemang kring huruvida en handling är frivillig och ofrivillig, och kan även leda till olika utfall. Experimentet med variablerna 5A/5B, X och Y visade hur de olika definitionerna påverkades på olika sätt av de olika variablerna.

Den tredje insikten är *skillnaden mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet*. Denna insikt kommer att behandlas i nästa kapitel.

6. Slutdiskussion

Jag har i den här uppsatsen undersökt och jämfört en rättighetsbaserad och en alternativfokuserad definition av begreppet frivillighet för att besvara min frågeställning:

Hur kan förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet se ut?

Jag har genom att undersöka hur definitionerna förhåller sig till frihet, ansvar, hot och tvång samt med hjälp av mitt eget hypotetiska exempel identifierat definitionernas respektive gränspunkt för att skapa förståelse för hur agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet förhåller sig till varandra.

Begreppet frivillighet har i den här uppsatsen förståtts som tudelat, det vill säga att en handling är antingen frivillig eller ofrivillig. Det finns varken ett mellanläge eller gradvis frivillighet. När vi formulerar distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet menar vi att det finns en gränspunkt, vid vilken skillnaden mellan en frivillig och en ofrivillig handling är som minst. Gränspunkten kan vi identifiera genom att precisera kärnan hos den definition vi undersöker. För den rättighetsbaserade definitionen, förstådd i ljuset av Nozick, är det tillåtligheten av inskränkningar av agentens rättigheter som är gränspunkten, medan för den alternativfokuserade definitionen, förstådd i ljuset av Olsaretti, är det antalet och karaktären av de kvarstående alternativen som är gränspunkten. Utifrån gränspunkten kan vi avgöra huruvida en viss handling räknas som frivillig eller ofrivillig enligt en viss definition, eftersom gränspunkten fungerar som en måttstock för att jämföra hur omständigheter kring handlingen påverkar vad definitionen anser leda till en frivillig eller ofrivillig handling. Distinktionen mellan frivillighet och ofrivillighet beror fullständigt på vilken definition vi har i åtanke.

Valmöjligheter har ingen gränspunkt, istället finns det olika grader av valmöjligheter genom att vidden av alternativ går från stor till liten. Eftersom agentens valmöjligheter begränsas gradvis och handlingens frivillighet övergår vid gränspunkten till antingen frivillig eller ofrivillig, innebär begränsade valmöjligheter inte nödvändigtvis att handlingen är ofrivillig. Det räcker inte att veta att det finns begränsade valmöjligheter för att kunna avgöra handlingens frivillighet.

Om vi hade förstått frivillighet som gradvis skiftande från frivillighet till ofrivillighet, hade det varit möjligt att få agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet att sammanfalla med varandra,

vilket skulle ta bort skillnaderna mellan frågor om vidden av alternativ och förklaringen om varför agenten valt ett visst alternativ, samtidigt som frågan om huruvida agenten bör hållas ansvarig för sina handlingar skulle bli svårare att avgöra. Konsekvenserna av en sådan nära koppling mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet förefaller olämplig.

Enligt den rättighetsbaserade definitionen som vi förstått utifrån Nozick formas agentens valmöjligheter av de sidorestriktioner som skapas av andra individers handlande inom sina rättigheter. Dessa sidorestriktioner skapar tillåtna inskränkningar av agentens valmöjligheter utan att göra handlingen ofrivillig. Andra individers handlingar utanför sina rättigheter påverkar också agentens valmöjligheter om det kränker agentens rättigheter. I sådana situationer blir handlingen ofrivillig. Agentens valmöjligheter kan begränsas utan att handlingens frivillighet påverkas, om andra individer handlat inom sina rättigheter.

Så länge som andra individer handlat inom sina rättigheter (sidorestriktioner) kan agentens valmöjligheter begränsas så att det bara finns ett alternativ kvar, utan att handlingen blir ofrivillig. Ett skräckexempel som har samma form som exemplet att ingå äktenskap i kapitel 3.3 går ut på att arbeta eller inte arbeta. Andra individer har genom att handla inom sina rättigheter begränsat agentens alternativ till att antingen svälta (till följd av att inte ha ett arbete) eller välja det enda kvarstående arbetet, som innebär att arbeta under usla arbetsförhållanden. Handlingen räknas som frivillig, eftersom andra individer inte otillbörligen inskränkt agentens valmöjligheter.⁶⁵

Mänskliga rättigheter kan rättfärdigas för att skydda människans status som aktör. Människans aktörskap skyddar i sin tur människors förmåga att göra fria val i sin strävan efter det önskvärda livet. Om vi grundar vår definition av frivillighet i rättigheter, skapas ett cirkulärt skydd där mänskliga rättigheter, individens strävan efter det önskvärda livet och möjligheten att göra frivilliga handlingar (som kan leda till ansvar för sina handlingar) skyddar varandra. Problemet med den rättighetsbaserade definition som undersökts i den här uppsatsen är hur sidorestriktioner skyddar rättigheter, samtidigt som de inskränker rättigheter. Genom denna definition kan mänskliga rättigheter fortfarande inskränkas, utan att det anses vara ett problem.

Förhållandet mellan agentens valmöjligheter och handlingens frivillighet ser annorlunda ut för den alternativfokuserade definition som utgår från Olsaretti. Agentens valmöjligheter formas av antalet och karaktären av de alternativ som finns tillgängliga. För att en handling ska räknas som

65 Exemplet hämtat från Olsaretti, 1998, s. 58-59

frivillig måste det finnas minst två objektivt acceptabla alternativ, eller att agenten väljer det enda kvarstående acceptabla alternativet för att det är subjektivt tilltalande, inte för att det inte fanns alternativ att välja mellan. Problemet i denna alternativfokuserade definition är den subjektiva hänsyn som kvarstår, förvisso sekundärt, i definitionen. Genom att tillåta subjektiva hänsyn öppnar definitionen upp för adaptiva preferenser att påverka frivilligheten och ansvar. Vad som är subjektivt tilltalande beror på hur pass krävande agentens standard är. I sin strävan efter det önskvärda livet riskerar den alternativfokuserade definitionen göra det svårt för den agent som tillåter en låg standard för subjektivt tilltalande alternativ att bli fri från ansvar för handlingen, och istället underlättar för den agent som likt Colburns Champagne-exemplet har en krävande hög standard, att bli fri från ansvar. Möjligheten för agenten att kunna välja mellan alternativ är en lämplig utgångspunkt i en definition av frivillighet eftersom ett fokus på agentens alternativ gör det möjligt för oss att kräva en minimistandard för vad agenten kan tvingas välja mellan utan att handlingen anses ofrivillig och därmed även att agenten bli fri från ansvar. Om vi tar bort den sekundära, subjektiva bedömningen av handlingens frivillighet, kan vi genom moraliska och egenkroppsliga skäl utveckla ett skydd mot de värsta kränkningarna av mänskliga rättigheter, och samtidigt koppla mänskliga rättigheter till handlingens frivillighet och vår rättsuppfattning om huruvida en agent bör hållas ansvarig för sin handling eller inte.

Även om det finns svagheter i den rättighetsbaserade och den alternativfokuserade definitionen av frivillighet, hindrar det inte att vi försöker att vidareutveckla deras teorier och förslagsvis försöker förankra dem till ett människorättsligt sammanhang.

Förvisso grundar sig den rättighetsbaserade definitionen på en koppling mellan frivillighet och rättighet som är en god tanke speciellt om vi vill skapa en starkare koppling mellan begreppet frivillighet och begreppet mänskliga rättigheter. Den rättighetsbaserade definitionen faller på att sidorestriktioner skyddar rättigheter och gör tillåtliga inskränkningar av rättigheter samtidigt. Sidorestriktionerna innebär att det egentligen inte finns ett minimiskydd för agenten mot att ställas inför hemska valmöjligheter, och att agenten kan fortfarande hållas ansvarig för handlingens konsekvenser. Av denna anledning har den alternativfokuserade definitionen bättre förutsättningar eftersom den behandlar begränsade valmöjligheter på ett sätt som gör det möjligt för agenten att välja mellan alternativ som är godtagbara, givet att vi förändrar eller tar bort kriteriet som gör det möjligt för agentens subjektiva uppfattning att påverka agentens ansvar för handlingens positiva och negativa konsekvenser.

7. Referenser

7.1 Böcker

Beckman, Ludvig, 'Grundbok i idéanalys – Det kritiska studiet av politiska texter och idéer', Santérus Förlag: Tallinn, 2005

Hansson, Sven Ove, 'Verktygslära för filosofer', Thales: Riga, 2009

Nozick, Robert, 'Anarchy, state and utopia', Blackwell Publishing: Malaysia (ort okänd), 1974

Searle, John R., 'Freedom and Neurobiology: reflections on free will, language, and political power', Columbia University Press: USA (ort okänd), 2006

Wolff, Jonathan, 'Robert Nozick - En introduktion', Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg, 1992

7.2 Vetenskapliga artiklar

Colburn, Ben, 'Debate: The Concept of Voluntariness', The Journal of Political Philosophy: Vol. 16, No. 1, 2008, s. 101-111

Olsaretti, Serena, 'Freedom, Force and Choice: Against the Rights-Based Definition of Voluntariness,' The Journal of Political Philosophy, Vol. 6, No. 1, 1998, s. 53-78

Olsaretti, Serena, 'Debate: The Concept of Voluntariness – A Reply', The Journal of Political Philosophy: Vol. 16, No. 1, 2008, s. 112-121

7.3 Internetkällor

Jerusalem Post, The: ”Analysis: Gender segregation and Israel's next war”, av Ruth Eglash, senast uppdaterad 2011-12-26

<http://www.jpost.com/NationalNews/Article.aspx?id=250926> [senast hämtad 2012-05-25]

Stanford Encyclopedia of Philosophy: Coercion, senast uppdaterad 2011-10-27

<http://plato.stanford.edu/entries/coercion/> [senast hämtad 2012-05-22]

Stanford Encyclopedia of Philosophy: Convention, senast uppdaterad 2011-01-13

<http://plato.stanford.edu/entries/convention/> [senast hämtad 2012-05-23]

Ynet news: "Indictment: Haredi sexually harassed female soldier on bus", av Aviad Glickman, publicerad 2011-12-29

<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4168565,00.html> [senast hämtad 2012-05-10]

7.4 Övriga källor

Coburn, Ben, 'Voluntariness and Responsibility', 9th Annual Oxford Philosophy Graduate Conference, University of Oxford, 5-6 November 2005.